

MODERNIZARE ȘI POLITICĂ ÎN BUCOVINA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

MARIAN OLARU

Institutul „Bucovina”, Rădăuți
E-mail: olmary55@gmail.com

Modernization and Politics in Bukovina at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century

(Abstract)*

The following text presents the evolution of the political relations between the national groups in Bukovina at the end of the nineteenth century and the beginning of the 20th century, insisting on the results of the elections during the mentioned period. The electoral statistical data and the various pre- and post-electoral agreements prove the increase of the involvement on the political scene and the political diversity of the parties that activated on the territory of Bukovina.

Keywords: Bukovina, political parties, electoral reform, deputies, modernization.

Revoluția de la 1848–1849 din Europa și din Imperiul Habsburgic a avut darul de a potența factorii centrifugi, la care Austria a încercat să răspundă fie prin accentuarea politicii de centralizare sau, după înfrângerile pe câmpurile de luptă din deceniile al șaselea și al șaptelea, prin negocierea unor compromisuri, care transformă imperiul într-o federație de state, toate având același suveran – împăratul Austriei. Criza determinată de înfrângerea din 1866, când Austria devine o putere ce a fost ancorată de ambițiile politice ale Prusiei, ulterior ale Germaniei – i-a determinat pe decidenții de la Ballhausplatz să accepte Ausgleich-ul austro-ungar, cu importante consecințe pentru evoluția ulterioară a raporturilor dintre centrul imperial și provincii. Odată formulat, principiul constituțional al „egalei îndreptățiri a națiunilor”¹, în anii 1848–1849, a fost continuu remanent și a devenit teren de dispută în practica politică din diverse provincii, până la crepusculul Dublei Monarhii.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ Gerald Stourz, „Egala îndreptățire a națiunilor ca principiu constituțional (1848–1918)”, în *Monarhia Habsburgică (1848–1918)*, vol. III, *Problema națională*, ediție în limba română coordonată și îngrijită de Rudolf Gräf, traducere de Iosif Marian Balog, Loránd Mádly, Iași, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, Editura Polirom, 2021, pp. 39–241.

Impulsionate, mișcările politice naționale din diverse provincii aduc în scenă noi actanți și noi curente politice, odată cu modernizarea structurilor sociale – prin afirmarea burgheziei, a lucrătorilor manufacturieri și industriali și a țărănimii. Toate acestea au determinat extinderea treptată a dreptului de vot, până în anul 1907, când s-a introdus colegiul votului universal. În acest proces s-a aflat și Bucovina, provincia extrem orientală a imperiului, care era, după părerea lui Nicolae Iorga: „Țară mică, dar bogată cum nu mai e alta în deosebiri, în nepotriviri și în dușmăni – ale pământului și ale oamenilor! Spre văile ei, Cârmuirea austriacă și-a cărat toate neamurile, și le stau încă în ființă, muncind împreună acest pământ moldovenesc și smulgându-și unul de la altul drepturile asupra lui. Socoteală dibace a făcut aici ceia ce nu poate face niciodată întâmplare amestecului”². Dacă în primele sesiuni parlamentare ale Dietei Bucovinei – sub conducerea lui Eudoxiu Hurmuzachi – preocuparea principală a fost întărirea și afirmarea autonomiei, după cucerirea independenței de stat a României și procesul „Arboroasei” proiectele politice naționale ale principalelor etnii din Bucovina intră, treptat, în concurență. În geneza acestei situații au contribuit mai mulți factori: creșterea demografică din provincie, mai ales în ultimele decenii ale stăpânirii austriece, când românii pierd preponderența în provincie; scăderea puterii economice a nobilimii bucovinene, care dominase scena politică a provinciei până în anii ’80 ai secolului al XIX-lea; masificarea culturii și afirmarea unei noi culturi politice ce se adresa straturilor profunde ale societății (odată cu afirmarea burgheziei); entropia funcțională determinată de diversitatea și instabilitatea legislativă sau de normare a drepturilor, cu mari diferențe între diversele provincii ale imperiului³ (mai ales între cele occidentale și cele orientale) și intervenția unora dintre guvernatori – Felix Pino, Anton Pace, Leopold Goess și Friedrich Bourguignon – și a administrației subordonate pentru sprijinirea proiectelor politice adverse celui „pandacist” sau de „românizare” a Bucovinei etc. Chestiunile disputate în Dieta și în viața politică a provinciei erau cele privitoare la: folosirea limbilor naționale⁴ în administrație; dezvoltarea rețelei școlare și înființarea unor gimnazii cu limbile de predare română și ucraineană; egala îndreptățire a etniilor bucovinene și accesul nediscriminatoriu în administrație; Fondul religios ortodox al Bucovinei și folosirea mijloacelor acestuia în scopurile pentru care a fost înființat; dorința unor forțe politice din Bucovina de a realiza „compromisul nivelator”, prin creșterea ponderii elementului rutean în Biserica Ortodoxă a Bucovinei; împărțirea eparhiei

² Nicolae Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 356.

³ Gerald Stourz, *op. cit.*, p. 108.

⁴ *Ibidem*, pp. 103–104. Autoritățile imperiale au căutat să găsească o soluție general acceptabilă, chiar și prin impunere, în chestiunea limbilor naționale. Astfel, Ernst Koerber – prim-ministru al Austriei – scria, în 1900, că „Națiunile individuale îi subordonează” [disputei lingvistice, n.n. – M. O.] „totul, chiar și cele mai importante interese ale lor”, într-un moment „în care tuturor grupurilor naționale negermane ale Austriei li se acordă garanții lingvistice pentru dezvoltarea lor națională, cum nu le-au avut niciodată”. A căutat a „obține un minim de certitudini în domeniul lingvistic”, fără însă a cere o „poziție prioritară a limbii germane”.

Bucovinei în două, prin înființarea unei episcopii pentru rutenii ortodocși, cu sediul la Coțmani, și una pentru românii ortodocși, în sud, la Rădăuți; reforma electorală și reprezentarea proporțională a etniilor Bucovinei în Dieta Bucovinei etc.

Perioada 1871–1880 a fost una în care au dominat două grupări politice, cea conservator-autonomistă și cea liberală. În această situație, rutenii obțineau 2–3 mandate în curia rurală. În aceeași perioadă, limba germană a fost acceptată ca limbă de dezbateră în Dietă, chiar dacă legislația austriacă dădea posibilitatea folosirii limbilor altor grupuri naționale. Starea acesta a fost tulburată de intervenția guvernatorilor: baronul Felix Pino „a devenit părintele partidului rutenilor «tineri», iar contele Anton Pace, nașul partidului armeano-polon”⁵.

Pentru perioada cuprinsă între 1880 și până la alegerile din 1914, este evidentă o intensificare a luptelor naționale, iar situația politică din Bucovina era sincronă cu cea din întreg Imperiul Austro-Ungar. Ca urmare a intervenției factorului guvernamental în viața politică a ducatului, de multe ori în favoarea rutenilor – care trebuiau să fie o contrapondere pentru dominația polonezilor în Galiția și elementul de echilibrare pentru așa-zisele tendințe extremiste, „pandaciste” și de neloialitate ale românilor bucovineni – constatăm o reducere constantă a forței românilor în Dieta Bucovinei. Astfel, la alegerile dietale din 1884, conservatorii obțineau 18 mandate; în 1890 și 1892 aveau câte 14 mandate, în 1898 candidații români obțineau 13 mandate, iar la alegerile din 1904 – primele desfășurate fără ingerința factorului guvernamental – românii divizați politic, deși obțineau același număr de mandate, se aflau în tabere diferite: cinci dintre deputații români (apoi șase – după demisia lui Varteres Pruncul, ca urmare a presiunilor exercitate de șeful Alianței Liberale) erau în Partidul lui Aurel Onciul, respectiv în Alianța Liberală, care avea majoritatea în Dietă, șase mandate erau deținute de conservatori și două mandate erau cele ale viriliștilor, respectiv mitropolitul Valdmir Repta și rectorul Teodor Tarnavschi⁶. De remarcat că, în toată această perioadă, funcția de căpitan al Țării a fost deținută de români. Raportat la numărul de membri ai dietei provinciale din Bucovina, deputații români reprezentau: 58,06% în anul 1884, 45,16% în dietele alese în 1890 și 1892, 41,93% în dieta din 1898 și 45,16% dintre mandatele obținute în alegerile din 1904.

Liberalii germani obțineau 11 mandate în 1884, adică 35,48%; în 1890 aveau opt locuri în dietă, adică 25,8%; la alegerile din 1892 aveau șapte mandate, adică 22,58%; în 1898 obțineau patru mandate, adică 12,9%; în anul 1904, au obținut opt mandate, respectiv 25,8%.

Rutenii au fost reprezentați în Dieta Bucovinei la alegerile din 1890, ca urmare a înțelegerii cu gruparea politică a conservatorilor, și aveau trei mandate, respectiv 9,6%; în 1892 și 1898 aveau câte patru mandate, respectiv 12,9% și în

⁵ Marian Olaru, „Două memorii reprezentative pentru situația social-politică a românilor bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 1, 1995, p. 189.

⁶ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918)*, Iași, Editura Junimea, 2004, pp. 289–398.

1904 – ca membri ai Alianței Liberale – obțineau șase mandate, adică 19,35% dintre deputați.

În anul 1890, în viața politică a Bucovinei apare gruparea armeano-polonilor. Aceștia au obținut atunci patru mandate, respectiv 12,9%; în 1892 – cinci mandate, adică 16,12%, iar în 1898 și 1904 obțineau câte patru mandate. În anul 1904, în dietă au fost aleși un independent și un social-democrat, ca urmare a existenței în Austria a unui partid social-democrat (austro-marxist).

În proiectul politic al „Tovărășiei Țărănești” (Alianța Liberală), care a câștigat majoritatea în Dieta Bucovinei în anul 1904, se afla reforma sistemului electoral. În contextul creșterii participării la viața politică din Austria de la 13 la 69%, în urma reformei din 1907, pornind de la propunerea lui Aurel Onciul, proiectul legii a fost scris de baronul Alexandru Hurmuzachi – reputat avocat. În urma dezbaterilor, în 15–16 octombrie 1909 în Dieta Bucovinei s-a ajuns la un compromis (Ausgleich). Pentru realizarea compromisului a fost modificată cartea regională și a ordinii electorale provinciale. Erau introduse curiile electorale naționale (română, ucraineană, germană și armeano-polonă⁷). Deși a fost formulată propunerea unui cadastru național pentru evrei, imperialii s-au opus constituirii acestuia, iar evreii au fost cuprinși în cadastrul național german. Acest fapt a dus la proteste vehemente din partea deputaților evrei în Dietă și la votul negativ al acestora. Conform legii electorale privilegiate, proporția dintre români, ruteni, poloni și germani era următoarea: 42 – 21 – 13 – 24. După structura populației, în 1910 proporția era: 32 – 40 – 6 – 22. Conform noii legi electorale, proporția era: 37 – 28 – 12 – 23⁸. Modalitatea de calcul a fost stabilită prin realizarea mediei aritmetice între mandatele avute prin vechea lege și numărul la care aspirau, conform proporției populației din ducat. În urma compromisului, numărul mandatelor în Dietă era de 63, dintre care două erau ale viriliștilor: Mitropolitul Bisericii Ortodoxe din Bucovina și Rectorul Universității Francisco Iosefine din Cernăuți. Cele 61 de mandate erau repartizate astfel: I – Curia marii proprietăți: 13 mandate (1 mandat pentru reprezentantul Consistoriului mitropolitan, 1 mandat pentru clerul superior român, 4 mandate pentru marii proprietari români, 4 mandate pentru marii proprietari armeano-polonezi și 2 mandate pentru alte naționalități); II – Curia Camerei de Comerț și Industrie: 2 mandate; III – Curia comunelor rurale: 28 de mandate (10 pentru români, 10 pentru ucraineni, 7 pentru germani și 1 mandat pentru polonezi) și IV – Curia votului universal (masculin): 18 mandate (6 pentru români, 6 pentru ucraineni, 5 pentru germani și 1 pentru polonezi)⁹. Mandatele obținute în curiile naționale erau repartizate astfel: românii – 16 (25,4%), ucrainenii – 16 (25,4%), germanii – 12 (19,05%) și polonezii – 2 (3,17%).

⁷ *Ibidem*, pp. 371–376.

⁸ Ioan Cocuz, *Partide politice românești din Bucovina, 1862–1914*, Suceava, Editura „Cuvântul nostru”, 2003, pp. 203, 373.

⁹ Ulyana Uska, „«The national equalization» law in Moravia (1905), Bukowina (1910) and Galicia (1914): comparative characteristics”; http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC22/2/compromise.pdf. pp. 329–330 (5 aprilie 2022).

În curiile II și IV, circumscripțiile extrateritoriale erau destinate exclusiv polonezilor. Mandatele fixe erau în număr de 58, adică 92,06%. Fără a intra în detalii, amintim doar că Dieta Bucovinei se alegea în șase curii electorale. Curia a VI-a era cea în care erau puteau vota evreii.

Ca urmare a prevederilor acestei legi, modificările legislative din Dieta Bucovinei puteau fi făcute cu votul a 3/4 dintre membri, adică 48 de deputați. Adoptarea unei legi era posibilă cu 2/3 dintre deputați, adică 32 de deputați, ceea ce însemna un acord politic între două forțe politice reprezentate în legislativul local (germani și români – 52 de deputați sau ucraineni și germani – 37 de deputați)¹⁰. Comitetul Țării era compus din 8 reprezentanți, respectiv câte 2 pentru fiecare cadastru național, condus de un mareșal al Țării, numit de către împărat.

La puțin timp după alegerile dietale, în 1910, pe baza aceluiași compromis s-au desfășurat și alegerile pentru Camera Imperială, unde cele 14 mandate erau repartizate astfel: 5 pentru români, 5 pentru ruteni și 4 pentru germani.

Analizând prevederile legii electorale din 1910, putem constata că principiile care au stat la baza constituirii curiilor naționale și a celor electorale au fost cel social și cel național. Primele două curii erau ale celor privilegiați. Curiile a III-a și a IV-a erau organizate pe principiul național. Polonezii au fost unii dintre beneficiarii acestei reforme, pentru că, deși erau puțini numericește în provincie, erau consacrați ca o forță prin crearea cadastrului și numărul de mandate superior proporției demografice. În același timp, polonezii erau beneficiarii formării singurei curii extrateritoriale, în timp ce celelalte curii naționale erau organizate pe principiul teritorial. Prin includerea evreilor (95 706) în cadastrul național german, s-a urmărit creșterea ponderii elementului german, fapt de care au profitat evreii care și-au sporit mandatele în dieta provincială. De aceea, considerăm ca relevant punctul de vedere al cercetătoarei Ulyana Uska: „Având în vedere această împrejurare, este eronat să se afirme că popoarele de frontieră din Bucovina erau politic «egale ca statut»”¹¹.

Analizând „compromisul” bucovinean prin prisma evoluțiilor ulterioare, în viața politică a provinciei, constatăm că a continuat competiția între grupurile etnice reprezentate în Dietă și că nu a putut fi realizat climatul de stabilitate și cooperare pentru care a fost semnată această „înțelegere”. Ba mai mult, nici în interiorul cadastrelor naționale consacrate prin Ausgleich, nu a fost împlinită unitatea visată, iar forțele politice ale românilor, rutenilor și germanilor erau divizate în legislatura care începea în anul 1911.

În mod firesc, de-a lungul vremii, reforma electorală din 1910 a fost diferit privită de istorici. Unii dintre cei care au analizat procesele politice și sociale după Marea Unire considerau, precum Ion Nistor – pe baza dreptului istoric –, că: „Noua lege electorală avantaja foarte mult pe ucraineni, care, de la 5 mandate, câte aveau pe vechea lege, ajungeau la 17 mandate. De asemenea, spori numărul evreilor de la

¹⁰ *Ibidem*, p. 332.

¹¹ *Ibidem*.

1, cel mult 2 mandate, după vechea lege, la 10 locuri de deputați în noua Cameră. Cei mai dezavantajați erau, însă, românii, care de la 16 mandate, câte aveau în vechea Cameră, în care dispuneau de absolută majoritate, obținură numai 6 mandate în plus¹². Istoricii contemporani – precum dr. Mihai-Ștefan Ceaușu – , prin prisma evoluțiilor practicilor politice democratice, consideră că legea aceasta „căuta să reducă tensiunile politice dintre naționalități și să răspundă unei nevoi puternic resimțite în societate, aceea de democratizare a vieții politice provinciale și de lărgire a cadrului parlamentar, pentru fiecare naționalitate din provincie. Katharina Haberkorn, în lucrarea de doctorat din 2017, susținută la Universitatea „Andrássy” din Budapesta, aprecia că Ausgleich-ul a „asigurat o proporție adecvată pentru diferitele comunități de limbă și credință reprezentate în dietă”¹³. Aceeași părere o împărtășește și Ioan Cocuz, care scria că: „Noua lege reprezenta, incontestabil un mare pas înainte. Progresul consta în aceea că la alegeri participau mase mari de cetățeni, mai ales din mediul rural”¹⁴, iar posibilitatea factorului politico-administrativ de a interveni în alegeri s-a redus considerabil.

Concluzia prezentării se impune de la sine, anume că, pe măsura accentuării progresului economic, social și cultural, factorul politic local, în deplină concordanță cu cel din capitala imperiului, a trebuit să se adapteze noilor realități și să înfăptuiască o serie de reforme modernizatoare, într-o vreme în care proiectele politice naționale acționau ca factori centrifugi, supunând unor puternice presiuni raporturile dintre centrul imperial (Viena) și provinciile constituente ale Dublei Monarhii. Cât privește dinamica forțelor politice ale grupurilor etnice din Bucovina, constatăm o dinamică crescută a afirmării forțelor politice noi, care puneau în discuție vechea structură politică și raporturile rezultate din aceasta. Oricare ar fi fost aceste raporturi din interiorul grupurilor naționale și dintre acestea, în cadrul provinciei era tot mai evidentă deriva „lumii vechi” și nevoia acută a afirmării noilor actori politici, ce vor prelua puterea în alte construcții politico-statale.

¹² Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, Editura Humanitas, 1991, p. 323.

¹³ Katharina Haberkorn, *Steinerne Ränder gesellschaftlicher Umbrüche. Grabsteine und Todeszeichen in der Bukowina zwischen 1900 und 1941*, Budapesta, 2017, p. 80.

¹⁴ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 378.